

Om Danmarks Forsyning med Lægemidler i Tiden før Reformationen.

Medens vi fra en meget fjern Tid have Efterretninger ikke blot om Mænd, men maaske i endnu højere Grad om Kvinder, der her i Norden have givet sig af med Lægekunst, eller rettere, rent empirisk have lært sig til at behandle ind- og udvortes Sygdomme og ved simpel Haandhjælp og ukunstlede Husraad have forstaaet at bekjæmpe dem, saa er det naturligt, at egentlig Apothekerkunst herhjemme først tilhører et langt senere Tidspunkt. I Oldtiden samlede enhver, der gav sig af med Lægekunst, selv sine Lægemidler, væsentlig Urter, der voxede her i Landet, og tilberedte dem selv.¹⁾

I Middelalderen øvedes Lægegjerningen især af Personer af gejstlig Stand. Som en af de første bekjendte præstelige Læger kan nævnes Adzer, Domprovst i Lund, død 1131, som skjænkede sin Domkirke det gamle og nye Testamente og mange medicinske Bøger.²⁾ Om en Abbed Johannes fra Skaane berettes, at han tilkaldtes i Kong Valdemar den 1stes sidste Sygdom, dog uden Held, da Kongen døde 1182 efter den anvendte Behandling.³⁾ Ved disse Præster og Munke blev Kjendskabet til de af græske, romerske og arabiske Læger anvendte, mere sammensatte Lægemidler ogsaa udbredt her i Landet. Fra Aaret 1180 haves et Brev, hvorved Abbed Stephanus af Tournay sender Ærkebiskop Absalon en Krukke eller Flaske med Theriak,

¹⁾ P. E. Müller, Bidrag til Lægekunstens Historie i Nordens Oldtid, i Herholdts Archiv S. 1. ²⁾ Langebek, Scriptor. Rer. Danic. III S. 448. ³⁾ Saxo, ed. Müller. I S. 956—7.

som han anbefalede paa det bedste, idet han skrev: „Consideranti mihi, quid vobis, domino meo, possem mittere, nihil occurrit, quo non abundetis et vos, et ideo inter divitias et delicias occidentales orientales munusculum mitto vobis, ampullam tyrica probatissima plenam, ab Archiepiscopo Mamertino, concanonico et amico nostro, Antiocheni Patriarchæ suffraganeo, mihi datum, humile satis, sed utile xenium, magnis et potentibus viris acceptum“¹⁾. — Som alt tidligere omtalt, spillede Theriak en meget stor Rolle i Middelalderen. (Det har sit Navn af *θηριακον*, et vildt Dyr, og var oprindelig Modgift mod giftige Dyrs Bid, brugtes senere mod alt muligt, og sammensattes efterhaanden af flere og flere (indtil 72) Bestanddele, deriblandt Hugormekjød. Den nøjagtige Tilberedelse deraf regnedes for Pharmaciens Mesterstykke og for en ligefrem historisk Begivenhed, der fejredes med stor Pomp)²⁾. Da hin Tids Geistlige ved Behandlingen af syge forøvrigt benyttede Besværgelser, Ceremonier og Helgenpaakaldelse, har deres Medicamentforraad neppe været stort.

Der var dog enkelte baade af den højere og lavere Gejstlighed, som ikke alene vare i Besiddelse af kirkelig Lærdom, men ogsaa af virkelige medicinske Kundskaber. Blandt saadanne er ingen saa navnkundig som Mester Henrik Harpestreng, Medicus og Kannik i Roskilde, der synes at have været Erik Plovpenning's Læge og døde 1244. Han anses som Forfatter til en dansk Lægebog, en Urtebog og en Stenbog, af hvilke i alt Fald de sidste væsentlig ere Gjengivelser af ældre Forfatteres latinske Skrifter.³⁾ I Lægebogen findes ved Siden af Besynderligheder, som hørte Tiden til, ogsaa Anvisninger, der røbe moden Indsigt i, hvad der hører til det menneskelige Legemes Tarv.⁴⁾ Naar Henrik Harpestreng nævner en Mængde Lægemidler og deriblandt en Del, som ikke frembragtes her i Landet, maa man slutte, at der maa have været Mulighed for at komme i Besiddelse af saadanne Stoffer som Aloe, Cassia lignea, Safran,

¹⁾ Riegels, De fatis faustis et infaustis Chirurgiæ, 1787. S. 342 — Jfr. Regesta dipl. Dan. I S. 323. ²⁾ Jul. Petersen, Hovedmomenterne i den medicinske Kliniks ældre Historie, 1889. S. 59. ³⁾ Dansk biografisk Lexikon VII, S. 100—1. Brandt, Gl. dansk Læsebog, S. 47. ⁴⁾ Nye Danske Mag. I, 57. Molbech, Nord. Tidsskrift III, 283.

Anis, Muskat, Ingefær og andre, som nævnes af ham, og man kommer da nærmest til at tænke paa de Handelsboder, som Hansestædernes „Pebersvende“ holdt i de vigtigste Kjøbstæder. Naar det tillige tages i Betragtning, at mange danske Mænd i Middelalderen studerede udenlands, i Italien, Frankrig og Tydskland, hvor Medicinal- og Apothekervæsenet var videre udviklet end hos os, maa det synes rimeligt, at der har været mere Kundskab dertil tilstede her i Landet, end man nu ved bestemte historiske Kjendsgjerninger kan paavise. Navnlig har man Grund til at antage, at de store Kollegier af Gejstlige ved Domkirkerne, der havde jævnlig Forbindelse med Udlandet, ogsaa have vidst at skaffe sig de nødvendige Medicinalvarer, for en Del i tilberedt Stand, saaledes som sydligere Landes „confectionarii“ have sammensat dem. At flere af de nævnte Gejstlige under deres Studeringer udenlands ogsaa havde haft Lejlighed til at høre medicinske Forelæsninger, har aldeles intet usandsynligt ved sig, og det ligger da nær, at de efter Hjemkomsten ogsaa lejlighedsvis have gjort Brug af de erhvervede Kundskaber, som det ogsaa udtrykkelig antydes om enkelte af dem. Særlig kunde nævnes Biskop Bo i Aarhus, der døde 1424, og om hvem det antydes, at han havde samlet Rigdom ved „Alkemi, Lægedom, Skriverseri, Maleværk eller anden deslige Behændighed.“¹⁾

Om den noget mystiske „Dominus Kanutus (el. Kamintus) Episcopus Arusiensis“ og hans „Regimen contra pestilentiam“ have de nyeste Undersøgelser gjort det sandsynligt, at herved snarest maa forstaaes Biskop Knud Mikkelsen, der var fra Aarhus, men ikke var Biskop her, men derimod i Viborg i Christian I.s Tid. Han var en vidt berejst og lærd Mand, der vistnok især er bekjendt som Jurist og Diplomat, men om hvem det dog uden Vanskelighed lader sig antage, at han kan have forfattet et medicinsk Skrift, som det, der ovenfor er nævnt.²⁾

Idet vi omtale Gejstlighedens Virksomhed for Lægekunsten

¹⁾ H. Gram, Det kjøbh. Vidensk. Selskabs Skrifter IV, 270. ²⁾ Bruun, Aarsberetn. fra det st. kgl. Bibl. I, 82—103 II, 411. Dansk biogr. Lexikon XI, 334.

i Middelalderen, er der Grund til at pege paa den Betydning, som Helligaandshusene og andre beslægtede Hospitaler have haft for at skaffe mangfoldige Mennesker „god Kost, rene Senge og en forstandig Legems Salve og Lægedom, de syge og fattige til Hjælp og Husværelse af de onde Pokker og anden Guds Plage,“ som det udtrykkelig siges om Claus Denne, der i Christian II.s Tid opførte det S. Anna Hospital i Kjøbenhavn, der vel snart gik til Grunde, men dog paa en Maade endnu har et Minde i S. Anna Plads, da dette Navn stammer fra Hospitalet, hvis nævnte Stifter og Forstander ogsaa synes at have forstaaet sig paa Tilberedelsen af Lægemidler, da det i en gammel Regnskabsbog fra Malmø udtrykkelig berettes, „at da han 1533 flyttede til denne Stad for at være Læge for de fattige i Hospitalet, anskaffede Staden til ham „noget Redskab, som hører til en Abeticke“.¹⁾

I den senere Middelalder begyndte tillige en Art Apothekere at komme ind i Landet, nemlig de saakaldte Landfarere eller circumforanei, omrejsende Kræmmere, som tillige med andre Varer ogsaa medbragte Medicamenter, tilberedte i Italien. Det er derhos sandsynligt eller endog beviseligt, at der i det 15de Aarh. har været enkelte faste Udsalgssteder (Apotheker) her i Landet. I en haandskreven Lægebog fra den nævnte Tid hedder det saaledes: „Giv dem, som have for meget Blod i Hovedet, og hvis Hjerne er syg, at æde Amatasiam magnam, der findes alt rede gjort i Apotheket.“ Ligeledes omtales „Pestpiller, som haves paa Apotheket“ i det Skrift om Pesten, som tillægges Biskop Knud, og som optryktes mange Gange i Slutningen af det 15de Aarh.²⁾ Men forøvrigt er det ikke afgjort, at disse Henvisninger til „Apotheket“ fra først af ere opstaaede paa hjemlig Grund, da det kan være Gjentakelse af Udsagn i en os ikke nærmere bekjendt fremmed Kilde. — Det er sandsynligt, at de nævnte Landfarere ikke nøjedes med at forhandle Medicamenter, men ogsaa optraadte som Læger og anbefalede og

¹⁾ Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen. S. 357. ²⁾ J. D. Herholdt og F. Mansa: Saml. til den danske Medicinalhist. S. 332—3.

anvendte de af dem forhandlede Varer, ligesom ogsaa Apothekerne i langt senere Tider have gjort.

Paa enkelte Steder, i alt Fald i Kjøbenhavn, finde vi ogsaa Spor af, at der allerede i det 15de Aarhundrede har været saadanne faste Udsalgssteder af Lægemidler og andet didhenhørende, at de med Føje kunde betegnes som Apotheker, ligesom vi fra *Christian I.s* Tid have den første fagmæssigt affattede Recept, der kjendes her fra Landet, udfærdiget af Kongens Livlæge, Engelbert Korner.¹⁾

I det 15de Aarhundredes første Halvdel nævnes saaledes som Medlem af Bagersvendenes Gilde i Kjøbenhavn „Anna Abbæteckers“. 1427 solgte Væbner Niels Gagge af Farebæk i Skaane til Hans Brandt kaldet „Mester Johan“, Bymand i Kjøbenhavn, en Gaard i Tydskemannegade, i vor Frue Sogn. Denne Mester *Johan Brandt* betegnes senere i en Række Breve som „Mester Johan Apotheker“. Han var død inden den 7de Septb. 1464, da hans Enke, der havde det underlige Navn „Clemens Ulbrantzdatter“, solgte sin Gaard til Væbner Jep Clausen, der senere blev Borgmester i Kjøbenhavn. Alt tyder dog paa, at Apothekerforretningen er bleven fortsat. 1479 omtales en Gaard paa Kjøbmannegade „østen næst ved Apetekræn“, „hvilken Gaard Mester Johan i boede.“ I et Brev fra samme Aar betegnes sidstnævnte Ejendom som en Gaard, „som Apothekeren ibor i vor Frue Sogn,“ hvoraf synes at fremgaa, at skjønt Mester Johan var død, er Forretningen fortsat i Ejendommen. Det samme fremlyser ogsaa af et Brev fra 1481, hvori Abbeden i Æbelholt Kloster og Konventet sammesteds nævne „vor Gaard i Kjøbenhavn, liggende i Vor Frue Sogn paa Kjøbmannegaden østen næst Apothekeren.“²⁾ Det er vel det samme Apothek, fra hvilket Kong *Hans* 1487 (ifølge hans Regnskabsbog, Danske Magasin 4 R. I, 78) lod hente Konfekt. Og naar der 1518 nævnes en Gaard i Kjøbmannegade „vesten næst op til den

¹⁾ Rordam: Hist. Kildeskrifter 2 R. II, 494. ²⁾ Nielsen: Kbhvns Diplomatarium II, 38. 49. 119. 122. 141. 143. 145. Af Stedsbetegnelserne fremgaaer, at Tydskemannegade og Kjøbmannegade har været to Navne paa samme Gade, vistnok nærmest Vimmelskaftet (jvfr. O. Nielsen: Kbh. Hist. og Beskrivelse I, 140 f.).

Gaard, som *Willum* Apotheker fordum iboede,¹⁾ da er det sikkert den samme Gaard, i hvilken Mester Johan tidligere havde haft sit Apothek, og vi faa da ogsaa Navnet at vide paa en af hans Efterfølgere.

Fra Christian I.s Tid finde vi det første Spor af, hvad der senere kaldtes Hofapothekere. Under 31te Juli 1458 skrev Kongen nemlig til Staden Lüneburg og anbefalede Mester *Johan Gudalbrecht*, der hidtil havde været hans Apotheker, til den nævnte Stad, i hvis Tjeneste han nu agtede at begive sig.²⁾

I Flensborg havde Hertug Adolf af Slesvig etableret en Apotheker, Mester *Heinrich Dalem* fra Hamborg, og indrømmet ham et Hus ved Mariekirken til Beboelse. Efter Hertugens Død (1459) forblev Apothekeren en Del Aar boende i Flensborg, indtil han atter vendte tilbage til Hamborg. Christian I, til hvem han synes at have staaet i et vist Tjenesteforhold ligesom til Hertug Adolf, tillod ham 1476 at sælge det ham til Apothek overdragne Hus for en vis Sum, mod at Kongen og hans Efterkommere havde Forkjøbsret til Huset for samme Sum, om de i Tiden maatte faa Brug derfor.³⁾

Skjønt der altsaa, som ovenfor er vist, har existeret et Apothek i Kjøbenhavn i det 15de Aarhundrede, er det dog ikke bekjendt, om det har staaet under nogen offentlig Kontrol, og i det store og hele er den Skildring vistnok rigtig, som Gram for 150 Aar siden gav af de middelalderlige Forhold her i Landet i Henseende til Læger og Lægemidler, naar han siger: „Nu veed man, at foruden fremmede Kvaksalvere, som løb Landene igjennem og fortjente her, som andetsteds, Penge, og foruden Bartskere var her i de Tider en Mængde Badstuer og Badere i hver en Kjøbstad, og disse agerede Doctores, ja holdt og Medicamenter fal. Saa have ogsaa de Gejstlige, Præster og Munke, Nonner og Fruer, meleret sig deri, og deres Receptbøger vare her overflødige i de Tider. Jeg har set adskillige deraf, nogle paa Latin skrevne, men flere paa Dansk. Den flittige Mester Christiern Pedersen giver og dette tilkjende udi sine

¹⁾ Gram i Det kjøbenhavnske Videnskb. Selskab. Skr. IV, 269. ²⁾ Quellen-samml. der schlesw.-holst. Geschichte II, 12. ³⁾ Sejdelin: Diplom. Flensborgense I, 603.

tvende Lægebøger, den ene om Sygdom, trykt i Malmø 1533, den anden om Urtevand, *ibid.* 1534, hvor i Fortalen staar disse Ord: Du finder allevegne i danske Lægebøger, at den eller den Urt er hed, kold eller tør i den første, anden, tredie eller fjerde Trappe, hvilket Ord Trappe den menige Mand ikke forstaar etc. Altsaa behjalp Menigmand sig mestendels med saadanne haandskrevne Bøger og med de hjemmevoxende Urter, som derudi recommenderes. Andre søgte hen til de i Medicinen erfarne Præster, Abbedisser og Fruer, eller til Badere. — — — Dog kan man vel ikke andet sige, end at Lægekunsten, Botanica, Chymia, og hvad dertil hører, har jo altid haft sine Elskere hos os fra temmelig gamle Tider.¹⁾

Saa vidt Gram. En mærkelig Prøve paa de af ham omtalte „Receptbøger“ er for ikke længe siden (1886) udgivet af Viggo Saaby efter et Haandskrift (Arne Magn. Saml. 187 8°) fra det 14de Aarhundrede. Den giver slaaende Exempler paa, hvad man i hine Vankundighedens Tider maatte nøjes med paa Medicinens og Pharmaciens Omraade.²⁾

I Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede begyndte Lyset at bane sig Vej til Norden. Københavns Universitet stiftedes 1479, Humanismen og Bogtrykkerkunsten var mægtige Løftestænger for en ny Tid, og da endelig den Lutherske Reformation brød Prælatvældet og Klostermuren, aabnede der sig Udsigt til bedre Vilkaar ogsaa for den pharmaceutiske Kunsts Udøvere i vort Fædreland, hvorvel der endnu skulde forløbe mange Menneskealdere, inden Danmark kunde staa paa sine egne Ben, uden at være nødt til at hente sine Apothekeremner fra Udlandet.

Det lidet, der vides om Apothekervæsenet i Christian I's og Kong Hans's Tid, er allerede tidligere anført. Under *Christian II* falder der lidt mere Lys over dette Forhold. Man har ment, at Kongens bekjendte Raadgiver, Moder Sigbrit, der selv besad Indsigt i Destiller- og Lægekunsten, har til-

¹⁾ Det københavnske Videnskb. Selskb. Skr. IV. 269—70. ²⁾ Jfr. Saabys Fortale, samt Mansa: De epidemiis etc. 1831, S. 56—80. 131—2.

skyndet Kongen til at tage sig af Sagen¹⁾ Dette er muligt saa, i alt Fald stammer det ældste os bekjendte Apothekerprivilegium fra denne Konges Tid; men det viser dog tilbage til lignende ældre Privilegier, der ikke mere ere bevarede. Ifølge Kancelliregistranten fra Christian II.s Tid lyder Frihedsbrevet saaledes:

„Hans Apotheker udi Kjøbenhavn fik protectorium in generali forma cum clausulis sequentibus: og skete det saa, at han kommende eller faldende vorder for nogen Sager, Brøde eller Skyld, da vil min Herres Naade, at ingen skal være hans Retter eller Dommer her udi, uden hans Naade selv. Og har min Herre befalet og undt ham Apotheket²⁾ her i Kjøbenhavn at (fore)staa i alle Maader og op at holde, som det sig bør, og have og nyde saadanne Friheder og Privilegier, som fremfarne Apothekere før ham nydt og brugt have. Og vil min Herres Naade ej, at nogen her udi Kjøbenhavn, ihvo de helst ere, skal lække (o: destillere) Klaret, at sælge for Pendinge, og ej heller noget stødt Krudt (o: Urter), som bør at sælges paa Apotheket, uden forskrevne Hans Apotheker alene, og under min Herres Naade, tillader og vil, at han skal og maa være skattefri. Cum inhibitione: særdeles Borgmester og Raad ham paa foreskrevne Artikler etc.“ (o: ingen Forhindring at gjøre). Datum Haffniæ die Lucie papæ et martiris Anno 1514.³⁾

Som Kongens Apotheker omtales 1519 *Dionysius Wilumsen*, der kjendelig havde været i Tjeneste i længere Tid, da han fik Kvittering for Afbetaling af et større Laan, hvormed Kong Christian havde forstrakt ham, maaske til hans Etablering.⁴⁾ Det er sandsynligt, at han har været en Broder

¹⁾ Herholdt i Skandinav. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 147. Herholdt og Mansa Saml. til den danske Medicinalhist. S. 234. Gram siger om Sigbrit: »Hun var en stor Mesterinde i Lægekunsten, havde adskillige Arcana, laborerede i Kemien, og alle de fremmede, som indfandt sig her, som vidste noget af slikt, gjorde deres Lykke ved hende.« (Kbhvnske Vidensk. Selsk. Skr. IV, 252). ²⁾ Altsaa et allerede forud bestaaende Apothek, mulig det ovf. S. 26 nævnte. ³⁾ Suhms Samlinger til den danske Historie II, 1, 116. ⁴⁾ Anf. Skr. II, 1, 178.

eller nær Slægtning til Sigbrit, og har sikkert 1523 fulgt med Chr. II. til Holland, hvorfra han formentlig stammede.

Man har undertiden lagt særlig Vægt paa, at Paracelsus, den bekjendte revolutionære Reformator paa Medicinens og Pharmaciens Omraade, har besøgt Norden i Chr. II.s Tid, og der lært en fornem Frue at kjende, der laborerede i Kemi og Lægekunst.¹⁾ Men selv om denne Frue, som man har forment, er Moder Sigbrit, saa fremgaar dog ikke deraf, at Paracelsus ved dette Besøg har øvet nogen Indflydelse paa Medicinens Dyrkere her i Landet. Senere hen i Tiden var der, som bekjendt, danske Læger, og særlig den berømte Dr. Peder Sørensen († 1603), der tilegnede sig og anvendte adskillige af de Lærdomme, Paracelsus havde sat i Kurs. Men for Apothekervæsenet i Chr. II.s Tid forblev den fremmede Adept dog vistnok uden Betydning.

Om den ovennævnte Hans Apotheker, der vistnok ligesom alle eller saa godt som alle Kunstens Udøvere her til Lands i det 16. Aarh. har været en Udlænding, har fortsat sin Virksomhed gennem et længere Tidsrum, er os ubekjendt. Det er vel ham og den nævnte Dionysius Willumsen, der maa tænkes paa, naar G. L. Baden og J. D. Herholdt sige, at der af Christian II blev givet dygtige Pharmaceuter en Del Friheder for at lokke dem til at nedsætte sig her i Landet. Meget kom der dog neppe ud deraf²⁾.

Efter at Kong *Frederik I* var kommen i Besiddelse af Riget, gav han tilkjende, at han havde Øje for, at Læge- og Apothekervæsenet her i Landet endnu stod paa et meget lavt Standpunkt, og at han ønskede Forbedring deri. Paa Herredagen, som holdtes i Odense i December 1526, foreslog han saaledes Rigsraadet, at man, for at afhjælpe disse herskende Mangler, skulde indkalde nogle Læger og Apothekere fra Udlandet, og forudsatte derhos, at disse Mænd bleve lønnede.

¹⁾ Gram: Om Theophrastus Paracelsus nogen Tid har været i Danmark. (Kbhvnsk. Vidensk. Selsk. Skr. IV, 243—54.) ²⁾ Baden: Om Lægevidensk. Forfatn. i Oldtiden S. 76. Herholdt: Et Bidrag til Apothekerkunstens og Medicinaltaxtens Hist. i de danske Stater (Skandinav. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 148.)

Rigsraadet erkjendte vel det nyttige og betimelige i Forslaget, men mente, at slige Mænd nok selv vilde kunne fortjene saa meget, at de deraf kunde have deres redelige Ophold, og indskrænkede sig til at anbefale Indkaldelsen af kun to Mænd, en for Jylland og en for Sjælland. Kongen var ikke tilfreds med Rigsraadets Svar. Han ytrede i sit Gensvar, at naar man vilde have Læger og Apothekere, maatte man ogsaa være betænkt paa deres Løn, og derfor angive, hvad de aarlig skulde have, og hvorfra Pengene skulde tages. Herom ønskede han at høre Rigsraadets Mening, „thi,“ bemærkede han, „ingen, som er forfaren i den Kunst, giver sig her ind i Landet, med mindre han faar Sikkerhed for, hvad han aarlig skal have til sin Underhold.“ Hertil svarede Rigsraadet undvigende og afvisende, at det vel var nyttigt, at Læger indkaldtes, men det vidste intet andet Raad til deres Lønning, end at hvo, som havde dem Behov, selv betalte dem.

Efter saa ringe Imødekommen fra Rigsraadets Side synes Kongen at have ladet sit Forslag falde. Men at han dog den følgende Tid ikke ganske tabte denne Sag af Syne, ser man deraf, at han i Aaret 1531, da Graabrødreklosteret i Kjøbenhavn var blevet opløst, tilskrev Borgmestre og Raad i denne Stad og opfordrede dem til at benytte Lejligheden, nu da Klosterets Bygninger vare ledige, til deri at anwise en Doctor og Apotheker en bekvem og passende Bolig, „dem selv og den menige Mand til Gavn og Bedste“. Han antog, at de vilde være villige dertil, „thi“, siger han, „I kunne vel formærke, at I selv, Eders Borgere og den menige Mand her omkring Eders By storligen behøve en Doctor og Apotheker, at bo udi Eders By, som I og de besøge kunde udi Eders Sygdom og Krankhed“. Om Kongens Hensigt gik i Opfyldelse, bliver imidlertid noget tvivlsomt, da det Aaret efter bestemtes, at Graabrødrekloster med dets Indtægter og Alt, hvad dertil hørte, skulde lægges til Helliggeist Hospital, til Bedste for de der værende syge og fattige.¹⁾

Medens Kongens Bestræbelser, saa vidt man kan se, ikke

¹⁾ Allen: De tre nord. Rigers Historie 1497—1536. IV, 1, 278.

førte til noget Resultat, var der et Par Mænd her i Landet, der ad Litteraturens Vej hver paa sin Vis gav Bidrag til at fremme de Formaal, som Kongen havde havt for Øje. Vi sigte herved til Lektor *Povl Helgesen* (Paulus Heliae) og Mester *Christiern Pedersen*. Den første har nemlig i sin „korte Undervisning, hvorledes kranke, mislige, saare, arme og fattige Mennesker skulle trakteres og besørages“ (1528) givet et saa varmt Indlæg til bedste for de fattige og syge Menneskers Forsørgelse og Pleje, at hans Ord til alle Tider ville have deres Betydning.¹⁾ Det samme kan derimod ikke siges om den anden Forfatter. Som tidligere er nævnt, udgav den i andre Henseender saa højt fortjente Skribent *Christiern Pedersen*, der havde delt *Christian II.s* Udlændighed, efter sin Hjemkomst til Fædrelandet (1532) to Skrifter, en Lægebog og en Bog om Urtevand, der begge kunne betegnes som Recept- eller Apothekerbøger og derfor kunde have fortjent nærmere Omtale, hvis ikke dels *Mansa* dels *Brandt* allerede havde givet en saa udførlig Beskrivelse af dem, at vi her kunne nøjes med at henvise til disse Mænds Skrifter,²⁾ og det saa meget mere, som *Chr. Pedersens* Bøger ikke betegne noget Fremskridt i videnskabelig Henseende, om de end kunne have Interesse set fra et sprogligt og kulturhistorisk Synspunkt. Særlig kunde bemærkes, at Forfatteren i Lægebogen nævner en Del Autoriteter paa Lægekunstens Omraade, til hvilke han støtter sig, og at han i Bogen om Urtevand opregner en Del udenlandske Lægeurter og beskriver de brugelige Destillationsapparater og Metoder.

Foruden disse to Skribenter er der Anledning til her at medtage endnu en tredie, der, om end lidt yngre end de to nævnte, dog i Hovedsagen tilhører samme Tidsalder, hvorvel hans vigtigste Skribentvirksomhed faldt efter Reformationen. Det er den bekjendte *Henrik Smith* fra Malmø, en af sin Tids flittigste Folkeskribenter, der ved sine Urte- og Lægebøger

¹⁾ Povel Eliesens Danske Skrifter ved C. E. Secher. S. 143. Ny kirkehist. Saml. II, 790 ff. ²⁾ Herholdt og Mansa: Saml. t. Medicinalhist. S. 45. C. J. Brandt: Om Lundekannikken *Christiern Pedersen*, S. 255.

mere end nogen anden har bidraget til at bøde paa hin Tids Savn af Læger og Apotheker. Disse Bøger udkom i Tidsrummet 1536—57 og samledes senere under følgende Titel:

Lægebog indeholdende: I. Mange skjøne og udvalgte Lægedoms Stykker for adskillige Sygdomme over det ganske Legeme fra Hovedet til Fødderne. II. Lægedom for Kvindfolks og Børns Sygdomme. III. Mange adskillige Lægedoms Stykker for Bartsøkære. Item om Aareladelse, Bad og Kopsættelse. IV. Præservativ, Forvaring og Lægedom imod Pestilentse. V. Om Menneskens Vand at besee og derom dømme. IV. Om adskillige Urter, som her udi Riget voxe, hvorledes de til Lægedom skulle bruges, udvortes og indvortes. (Flere Udgaver findes: Kbhvn. 1577. Lybek 1598. Kbhvn. 1650).

I pharmakologisk Henseende er den sidste Del af Skriftet især af Interesse. Den er forsynet med følgende Specialtitel:

„En skjø, lystig Urtegaard, prydet med mange adskillige Urter, som tjene til Menneskens Legems Sundheds Opholdelse. Desligeste hvorledes Electuaria, Syruer, Conserva og Olier skulle ret kunstelig gjøres og beredes af denne Urtegaards Urter, deres Rødder og Blomster og andre saadanne subtilig nyttelige Ting“ o. s. v. (Første Udgave udkom 1546). Af Forfatterens Dedicatio til „Mester Claus Urne, Provst i Lund“ (∴ Domprovst i Kapitlet), kan følgende anføres:

. . . . „Her ere faa Doctores i Lægedoms Kunst i disse Land og Rige, som den menige Mand hjælpe kunne i deres Sygdomme. Saa haver jeg tilforn forfaret af Ed. Ærlighed, at I og Eders Hustru, Fru Margrete, haver stor Lyst til adskillige Urter, og derfor have I gjort en besynderlig Urtegaard i Beltebjerg, begjærendes af mig at vide, med hvilke Urter samme Urtegaard bedst prydes kunde. Da paa det at den kunde prydes, og hver Mand kunde hjælpe sig selv i sin Nød og Trang, om han ikke kunde finde nogen anden Doctor eller Læge hos sig tilstede; da tog jeg mig for, at jeg med Guds Hjælp vilde skrive de almindeligste og bedste Urters Dyder, Kraft og Natur, som her var udi Riget, af de ypperste og

bedste Doctorers Bøger, som nu findes kunde. — — Sammeledes haver jeg og til Hobe samlet nogle af Apothekernes lønlige Kunster, hvorledes Electuaria, Syruer, Conserva og Olier skulle ret kunstelig gjøres og beredes af disse og andre Urter og deres Rødder og Blomster.“ — — — „Her voxe mange ædle Urter i Riget, som dog foragtes og trædes med Fødder; men vidste vi deres Kraft og Dyder, da holdt vi dem i større Ære og Værdighed, end vi gjøre. Mange holde mere af fremmede, fordærvede, gamle, tørre og ormstungne Urter, end af vore egne, som her voxe, hvilke vi maatte vel faa for en føje Ting og bruge os til Nytte og Gavn. Men somme købe dog [hellere] fremmede Urter, dem mere til Døden end til Helbred.“ — — —

Skriftet er forsynet med en Approbation til Trykken eller „Fortale“ af Dr. Christiern Thorkelsen Morsing, hvori denne i sin Tid berømte Læge anbefaler det paa det bedste, idet han bl. a. siger: „Tykkes mig meget nyttelig være, at denne Bog udgaar for hver Mand, og særdeles for dennem, som længst bo fra Lægedoms Doctores og Apothekere, at hvilken, som fornemmer sit Legems Skrøbelighed eller Sygdom, kan søge og finde i den samme Bog nogen Lægedom, som han kan behjælpe sig selv med.“

I den udførlige Tilegnelse til Rigens Kansler Antonius Bryske, hvormed Henrik Smith forsynede sin saakaldte „tredie Urtegaard“, der udkom første Gang 1555 og i den ovennævnte samlede Udgave er sat som Nr. I, udtaler Forfatteren det som en Hovedsætning, at Maadehold, Tarvelighed og Arbejdsomhed er det bedste Apotek. Men af Lægevæsenets Tilstand giver han følgende triste Skildring: „Kristelig Øvrighed, gode Sogneherrer eller Prædikere og fromme og lærde Skolemestere have vi nu, Gud ske Lov, meste Parten udi alle Steder her udi Riget; men lærde og trofaste Læger og Jordemødre fattes her udi mange Steder, og udi deres Sted have vi forløbne Munke, Nonner, ulærde Præster, fordærvede Kjøbmænd, gamle Kjærlinger, ja Sudere og Smede, Troldkarle og Troldkoner og andet saadant ørkesløst Folk, som ikke ville arbejde, men

hellere ville gaa ørkesløse og føde sig med det, de ikke have lært, som er Lægedoms Kunst.“

I en af sine Lægebøger, der udkom første Gang 1557 og er Nr. III i den samlede Udgave, har Henrik Smith meddelt i „en Tavle paa den Lægedom, som findes udi Apotheker“, hvorved han paa en Maade har leveret den første her i Landet udkomne Pharmakopoea.

Bogen „om Menneskens Vand“, der ogsaa udkom 1557, indledes med en Fortale til Herluf Trolle, hvori Smith udtaler sig mere forhaabningsfuldt om Lægekunstens Fremtid her i Landet, end han forhen havde gjort, idet han siger: „Nu udi denne Tid, Gud ske Lov, have vi her i vort Land vise, lærde, forfarne Mænd i denne Kunst, og besynderlig Doctor Christiern Morsianum, som aabenbarlig læser og lærer de unge Studenter denne Kunst, som Lyst til den have, i Kjøbenhavns høje Skole. Vor kjæreste naadige Herre, Kong Christian, gør og stor Flid dertil, som jeg haver forstaaet, at hans kongl. Majestæt vilde det gjerne saa skikke, at i hvert Biskopsstift her udi Riget skulde være en lærd og forfaren Doctor i Lægekunst, til hvilken man kunde have sin Tilflugt, om nogen finge nogen Sygdom, ligesom hans kongl. Maj. har gjort udi Odense Stad i Fyen, hvor som den vellærde Mand, Doctor Cornelius, er og tjener alle med sin Kunst, som den behov have. Heraf haaber jeg og mange andre med mig, at Lægekunst skal og komme til Værdighed her i vore Lande, ligesom i andre Lande.“

Kom der virkelig uddannede Læger i de vigtigste Byer, maatte Apothekerne snart følge efter. Dette var imidlertid forbeholdt en Fremtid, som Henrik Smith ikke fik at se, da han døde 1563 i Malmø af Pest, længe inden de Tilstande vare indtraadte, som han havde arbejdet paa at hidføre.